Mnogi su bili ubeđeni da se estetika jednog umetničkog vida može dobro primeniti i na ostale vidove. Verovatno su postojale estetičke kategorije i pristupi koji su bili primenjivi na sve oblasti umetnosti. One se nisu razvijale paralelno, pa su pored zajedničkih crta imale i puno osobenosti. Zato nije loše ocrtati osnovne karakteristike najvažnijih vidova umetnosti i razvoj koji je doveo do savremene krize umetnosti.

Sredinom osamdesetih godina 19. veka pojavio se, kod književnika poput Bodlera i Malarmea,[1)] simbolizam kao shvatanje da se treba baviti onim što prevazilazi razumevanje. To su prihvatili neki kompozitori i slikari. U Drezdenu je 1905. osnovana grupa "Most" koja je zahtevala novu umetnost koja će promeniti društvo. Mnogi su nagoveštavali smer ka apstrakciji. Pojavio se futurizam. Književnik Marineti objavio je 1909. u Italiji i u Parizu Manifest futurizma. Po futuristima, svi mogu da budu umetnici. Bili su opsednuti "muškim" osećanjima brzine i snage. Zalagali su se za uniištenje muzeja, biblioteka i akademija.[2)] Kasnije su se priklonili fašizmu.[3)]

Pikaso je razbijao oblike, Kandinski naslikao 1911. prvo apstraktno uljano platno i tragao za vezom zvuka i boje. Dišan je 1912. naslikao "Akt koji silazi niz stepenice",[4)] 1915. počeo da oblikuje "Veliko staklo", a onda se vremenom proglasio "anartistom" - umetnikom koji ne stvara dela.[5)]

Dok su krajem 19. i početkom 20. veka traženi novi izra-

1) Malarme je poručivao: "ne slikati stvar, već učinak koji ona proizvodi".

2) Mnogi likovni umetnici i arhitekte bili su skloni futurizmu. Frančesko Balila Pratela objavio je 1910. Manifest futurističkih muzičara. (Ono suprotno futurizmu smatrano je pasatizmom, onim što je prošlo.) Slikar i vajar Umberto Bočoni je do smrti 1916. nastojao da bude teoretčar futurizma.

3) Ezra Paund je suprotstavljao Marinetiju vorticizam (vorteks - vrtlog umetničkih ideja). Posle se sprijateljio s Marinetijem i prihvatio fašizam. U SAD ga malo spominju.

4) Dišanovo delo nije bilo prihvaćeno na Salonu nezavisnih. Iako se trudio oko iluzije pokreta, Dišan je tada još uvek prikazivao predmet.

5) Sretena Petrovića je (kao i Žana Klera) užasavala beživotno slikarstvo. Po njemu je Dišan od 1912. imao zaštitu satanista. (Dišan nije skrivao da je travestit, pa je i neka "dela" potpisivao travestitskim pseudonimima /Roza Selavi, Lepa Jelena, Prodavačica sebe/. Bio je i sklon ezoterijskom. Da li je bio i satanist?) Za Petrovića je Dišan bio "veliki krivac", Kod nas je za njega "veliki krivac" bila Marina Abramović, neosporno vešta u varanju domaćih "tutumeja". Krivci su bili i Uroš Šuvaković i Milorad Belančić.

zi umetničkog stvaranja, užasi Prvog svetskog rata, u kome je poginulo devet miliona ljudi, pokrenuli su nova razmišljanja. Neka su se ticala i umetnosti. Smatrano je da umetnost nije uspela da se snažno suprotstavi ratu.[1)]

Pitano je i *"zašto uopšte umetnička dela*". Maljevič je 1915. slikom "Četvorougao" (kasnije pogrešno nazvanom "Crni kvadrat na belom polju") težio "supremaciji čistog osećanja u umetnosti" i osnovao "suprematizam". Smatrao je da mu je dužnost da oslobodi oblike. Oktobarsku revoluciju je podržao slikajući crveni kvadrat. Razmišljao je i šta uopšte slikati kada više nema ni teme ni predmeta. Usmerio se osloncu na Boga.[2)] Poručivao je da "ništa" ima ontološku vrednost. Kada je, Lenjinovim uvođenjem "nove ekonomske politike" (NEP-a), počelo preispitivanje uloge umetnosti, Maljević se založio za opstanak štafelajnog slikarstva. Po Kandinskom je slikanje sveta na platnu bilo prevara. Suprotstavio se konstruktivistima, smatrajući ih kontrarevolucionarnim. I Maljevič i Kandinski su napustili SSSR.[3)] Produktivisti Rodčenko i Stepanova su se zalagali za kolektivno stvaralaštvo. Konstruktivisti su nastupali s krilaticom "objavljujemo umetnosti rat bez milosti". Staljin je shvatio da umetnost nije bila u stanju da zameni religiju u ulozi "opijuma za narod". Ukinuo je 1929. NEP i 1930. okončao rad konstruktivista. Mnogi su dalje delovali na Zapadu i neki se u okviru Bauhausa angažovali za produkcionizam..

Rumun Tristan Cara, Hugo Bal su s drugovima pobegli 1915. u Švajcarsku. (Tu su se našli i mislioci, poput Bloha, i revolucionari, poput Lenjina, koji je 1902. u tekstu "Šta čiiniti" označio boljševike kao političku avangardu.) 1916. okupila se u Cirihu nihilistička grupa umetnika usmerena protiv buržoaskog

1) De Kiriko je pokušavao od 1915. do 1917. da izrazi košmarne snove uspešno razvijajući "metafizičko slikarstvo". Maks Ernst je bio prvi slikar uključen u nadrealistički pokret. Pokretu su se pridružili i Huan Miro i Salvador Dali.

2) Ruske futuriste predvodio je Majakovski, Na poslednjoj futurističkoj izložbi u Sankt Peterburgu Maljevič se sukobio s Tatlinom koji se zalagao za reljefnost, a od 1919. radio na pripremi ogromnog spomenika Trećoj internacinali.

3) Van Duzburg je 1917. osnovaoo reviju i pokret De Stijl. Pokretu je do 1924. pripadao i Mondrijan, koji je 1915. prihvatio apstraktni pristup i bio sklon mističkom. Posle njegove smrti 1931, pokret se raspao. Nastao je novi pokret "Apstrakcija - Kreacija".

društva i nazvana je "Dada".[1)] Centar u kome su održavani razgovori, nastupi, predstave bio je u kabareu "Volter".[2)] Kada je kabare zatvoren 1917, osnovan je pokret "Dada" koja je izdavao istoimeni časopis. U pripremi publikovanja su, pored Care i Bala, učestvovali Apoliner, Marineti, Pikaso, Kandinski, Modiljani, Arp. Cara se 1918. preselio u Pariz i objavio "Manifest Dade". Apoliner i Marineti su bili opsednuti "brzinom". Dok je Bal bio zaintereovan za estetske eksperimente, Caru je više zanimalo društveno i političko angažovanje. Nihilist Cara nije kao futuristi verovao u budućnost i to ga je dovelo do sukoba s njima. Učlanio se u Komunističku parrtiju.[3)]

Važno središte Dade bilo je posle rata i u Berlinu.[4)] Tu se istakao i Karl Šviters.[5)] On je, prelazeći s kolaža na pravljenje asamblaža koristio otpatke s đubrišta. Razvio je "poetiku otpada". Za razliku od poetike Dade, Šviters nije bio nihilist i u građenju novih stvari od otpadaka (što je nazivao "merc") tragao je za smislom. Glavni srpski dadaist bio je Dragan Aleksić. Krajem Dade se obično smatra tuča dadaista i nadrealista jula 1923. u Parizu.

Pikabija i Dišan, bliski Dadi, izlagali su na Međunarodnoj izložbi moderne umetnosti u Njujorku. Dišanov "Nosač boca'" značio je 1914. pojavu "redi-mejda" (već gotovog).[6)] Dišan je 1917. izložio preokrenuti pisoar i dao mu naziv "fontana".

1) Izabrano je ime Dada, koje ništa ne znači, da bude izraz nihilističkog protesta. (U Francuskoj je dada ime dečjeg konjića, u Nemačkoj označava početak dečjeg govora, dok je Švajcarskoj u to vreme postojao sapun "dada".) "Dada" se prvi put spominje juna 1916, u izdanju Kabarea "Volter",

2) Lenjin je živeo u ciriškoj ulici ogledala (Spiegelgasse) u susedstvu Kabarea "Volter". Vođ političke avangarde i predstavnici umetničke avangarde Bal i Cara nisu se sreli. Lenjin za umetničku avangardu nije bio zainteresovan. Ni Bloh nije sreo Caru.

3) U Parizu je od 1919. zahtevan i povratak redu. Kokto je 1926. objavio "Poziv na red".

4) U Berlinu je nakon rata izlazila revija "Der Dada". 1919. je održan Prvi međunarodni sajam Dade. Osnovna parola Sajma je bila "Dole umetnost! Dole buržoaska duhovnost!" (Dada je bila imenica muškog roda, dok je kod nas često prevode u ženski rod.)

5) Šviters je govorio da Dada nosi ogledalo, nudi ga vremenu, a vreme u njemu vidi da je doistta Dada.

6) Dišanov "redi-mejd" prethodi konceptualnoj umetnosti u kojoj se naglašavaju skice i projekti umetničkog dela, a zanemaruje završeno i izvedeno umetničko delo.